

korban neki sikerült is egy ideig. Öten voltak a rite megesküdt asszonyok, kik közül csak azt tarthatta meg turpisságnak kitudódása után, amelyikkel legelőbb lépett házasságra, négytől el kellett választani őt. Ha netán túlléptem sok különféle meséimnek a strict családi adataikhoz való fűzésével az eleve contemplált keretet, akkor szabadjon mentésem gyanánt utalnom ama bizonyos német prologusra, mely szerint

»Wer vieles bringt,
wird manchem etwas bringen.«

(Faust.)

Ezt talán sikerült elérnem.

Budapest.

VADÁSZ EDE.

A SZOBOTISZTI ZSIDÓ KÖZSÉG MULTJÁBÓL.

Nyitra megye nyugati részében, közel a morva határhoz, a Velka-szoroson át Morvaországba vezető és régente nagy közlekedési fontossággal bíró út mentén fekszik a most alig ismert Szobotiszt nagyközség, melyben 1750-től 1850-ig tekintélyes, 300—500 lélekből álló zsidó község virágzott. A kereskedelmi forgalmi vonalak eltolódása és az újabb kornak változó gazdasági viszonyai miatt a zsidó hitközség ép úgy, mint a politikai, egyre fogy, úgy, hogy amaz manapság csak 30—40 szegény családból áll.

A zsidóknak e helyen való letelepedése már a XVII. század utolsó éveibe vezethető vissza, midőn a trencsén-, nyitra- és pozsonymegyei földesurak buzdítására a Kiskárpátok mentén a zsidó telepek hosszú sora keletkezett. (Trencsén, Beczkó, Vágújhely, Verbó, Brezova, Szenicz, Jablonicz, Nádas, Czeszte, Bazin stb.)

1737 körül az akkori zsidó összeírás szerint már 18 család lakott Szobotiszton, melyek közt talán rendezett községi élet is volt, mivelhogy az összeírottak közt már egy tanító, egy kántor és egy sakter is szerepel. Külön rabbijuk azonban még nem volt, valamint sok más magyarországi népesebb községnek sem, lévén R. Beresch Eschkeles, a morvaországi főrabbi a magyar zsidóságnak is főrabbija (1724—1753). Valamennyi ott felsorolt zsidó, egynek kivételével, mind Morvaországból vándorolt be és részint

gróf Nyáry Zsigmond, részint báró Horeczky Miksa, részint pedig Schloszpergh László telkén laktak.¹⁾ A leghatalmasabb e nemesek közt gróf Nyáry, a berencsi uradalom főura volt, kinek nagyki-terjedésű birtokainak minden területén zsidó telepéseket találunk. A szobotiszti zsidók ép úgy, mint a hét kilométerrel délebbre fekvő szeniczi község zsidai nagy kereskedést űztek a szomszédos morvaországi hitsorsosokkal, nevezetesen a nikolsburgi, strasz-
niczi és magyarbródi zsidókkal.

Az 1746-ban tartott conscriptio zerint Szobotiszton már 43 zsidó család lakott, kiknek ekkor már rabbijuk is volt.²⁾

A következő évben, úgy látszik, csökkent egy kicsit a zsidó lakosság, mert az 1752-ből származó összeírás szerint már csak 35 zsidó család van felsorolva. Hogy miért apadt 1746—1752 közt a zsidók száma, annak magyarázatát abban találhatjuk, hogy időközben sok morva főúr visszakövetelte a magyar hatóságoktól a telkeikről Magyarországra vándorolt zsidókat és hogy 1749-ben hazánkban a zsidókra egy új nyomasztó adót: a taxa toleran-
tialist vetették ki.

A hétéves háború után a szobotiszti község úgy, mint sok más felsőmagyarországi testvérközség, szép gyarapodásnak indult; az 1774-ben tartott conscriptio már 65 családot említ, de békés fejlődését egy nagy belső vizsály akasztotta meg. E vizsálynak ördögös spiritus rectorja maga a hatalmas főúr, gróf Nyáry József volt, kiben, úgy látszik, a középkori rablólovagok erőszakos lelke éledt fel és ki az egész vidék lakosságának rang- és valláskülönbség nélkül nagy réme volt, mert az országos levéltár ép úgy, mint a nyitramegyei archivum egész halmazát őrzy azon panaszló be-
adványoknak, melyekben nemesek, polgárok és zsidók az ő túl-
kapásai és erőszakoskodása ellen védelmet és jogorvoslást kérel-
meznek.

A szobotiszti zsidók is sokat, a többieknél valószínűleg sokkal többet szenvedtek önkénye miatt, amint ez a következő, 1769-ben beadott felségfolyamodványból kitűnik:

Allerdurchlauchtigster etc.

Indeme wir sowohl mit nahmhafftten Toleranz Taxen als auch mit Contributionali quanto und andern Zahlungen und unkösten

¹⁾ Orsz. Levélt. Conscr. Jud. 1735—1737.

²⁾ Acta Judaeor. 2.

belegt sind und also zur Bestreitung aller dieser Auflagen eine gute Ordnung unter uns zu führen und auch taugliche Richter darzu sehr nöthig haben : müssen wir doch leider erfahren, dass alle unsere zum behuf des allerhöchsten Dienstes abzielenden Einrichtungen durch manigfaltigen Gewaltthätigkeiten des Grafen Joseph Nyáry gehemmt, vereithelt und in eine uns höchst schädliche, ihm aber sehr einträgliche Unordnung verwandelt ; wie auch in unserem Gottesdienst gestöht werden, was uns nöthigt, unsere allerdehmüthigste Zuflucht zu Euer kays. königl. apost. Majestät geheiligtem Thron zu nehmen, denn

1. Haben wir auf diesem Grafen Grund und Boden in Anno 1763 eine (Schule?) und unser Betthausz gegen jährliche 60 fl Bezahlung errichtet und auf 20 Jahre contrahiren müsen mit dieser Condition, dass wir alle unsere judische Ceremonien frei und ungehindert ausüben können, der Graf aber uns in allen diesen und andern unseren eingeführten Ceremonien nicht stöhren wolle. Nichtsdestoweniger ist dem Grafen nicht mehr eigen als Contracte zu brechen und wider solche um seines Nuzen wegen zu handeln. Alle Strittigkeiten, welche zwischen unsere Juden obwalten, wenn sie auch nur von 24 Groschen Importanzien sind, ziehet er an sich, die doch sonst durch unsere Rabbiner nach unseren Gebräuchen und Gesetzen ausgemacht zu werden pflegen. Er dictirt sogar unsere Kirchenstrafen er lässt Juden aus der Schule mit trabanten herausführen, welche nur in Beobachtung unserer Religionsgesetze am aller empfindlichst ist. Ja, in Summe die ganze Kirchen-Policey, welche durch unseren Rabbiner und Richter geführt werden sollen, regiert der Graf selbst und sein Secretarius Gulis, so dass wir nichts, anderst abnehmen können, als wenn letztlich der Graf noch unser Rabbiner sein wolle.

2. Haben wir einen Schachter und Schulmeister Contract mässiger weis aufgenommen ; kaum aber sind 3 Monath verflossen, so kassirte der Graf denselben wider unsern willen, und setzte uns einen andern, der uns zum Schaden ist, ja verbiethet seinen Juden von dem Gemeinen Schachter schlachten zu lassen oder Fleisch von andern herrschaftlichen Fleischhackern zu nehmen.

3. Haben wir auch diese Freiheit bisher genossen, dass wir den 1. January einen solchen Richter allezeit erwählet, welchen wir versichert waren, dass er die Entrichtung unserer Abgaben

zur Beförderung unter uns am besten besorgen werde — Wenn aber die Wahl einen solchen Juden getroffen hat, der auf einem herrschaftlichen Grund wohnt, so sezet der Graf solchen ab und dringet uns einen andern zum Richter auf, welche sowohl wegen ihrer ungebührlichen Lebenswandel als auch wegen Mangel der gehörigen Kanntnis und Richtigkeit uns zuwider sind.

4. Obgleich Euer k. k. apost. Mayestät nicht ohnlängst allergnädigst anbefohlen haben, keine fremde unbekannte verdächtige Juden sollen aufgenommen werden, nichts desto weniger, wenn ein fremder Jude zum Grafen kommt und verspricht ihm auch nur einen Gulden mehr Zins zu zahlen, so nimmt er in auf, ohne einziges Untersuchung eines Herkommens und Lebenswandels, so dass wir in Sorgen stehen als arme unschuldige nicht auch in Verdacht zu kommen. Darzu kommt auch dieses klägliche Verfahren, dass wegen solchen Fremdlingen ein alter haussässiger Jud vom Grafen verstossen und aus seiner Wohnung vertrieben.

Allergnädigste Frau! Es haben zwar Euer kays. königl. Apostol. Mayestät aus angebohrener Liebe der Justiz und allerhöchsten gegen die bedrängten Contribuenten öfftermahlen gesätzmässige Mittel und Wege allergnädigst angeordnet, wie bemelter Graf von allen gewaltsamen Erpressungen derer armen Unterthanen abgehalten werden sollte. Dem ohngeachtet müssen wir aus homogialer Devotion Euer k. k. Apost. Maytt allerunterthänigst auch dieses anzeigen, dass mit dem zunehmenden Alter des Grafen auch die Begierde sich von dem mit Schweis und Mühe bewerbenden armen Unterthanen zu bereichern höher von Tag zu Tag wachset, indem er abermals, was durch die allerhöchst angeordnete Deputation verabscheut worden, ferner ausübt, als auch dasjenige, was er auf eine ungerechte Arth andern entrissen und ihnen wird zurückgeben müssen, neuerdings gewaltsamerweise an sich gezogen und daher nichts anderes als ewige Seufzer und Klagen in der ganzen Berencser Herrschaft unter dem armen Volk zu hören synd, dieweil niemand sich befindet, der dem obwaltenten Muth des Grafen Einhalt thun und die bedrängten beschützen könnte.

Da wir uns nun ebenfalls in solchen unglückseligen umständen befinden und viele von unserer Gemeinde ausser denen allerdehmüthigst angezeigten Beschwerden noch viel erheblichere Injurien auszustehen haben, was sie auch gründlich beweisen

könnten, wenn Comitats-Deputation zur Untersuchung derselben von Euer Mayest. allerhöchsten Befehl angeordnet wurde.

Also gelanget an Euer k. k. Apostol. Mayestät unsere allerunterthänigste Bitte, hochdieselbe geruhe, sich gegen das seufzende Volk mütterlich zu erbarmen und eine genaue Untersuchung aller Ausschweifungen des Grafen Nyáry aus allerhöchsten Gewalt und Grade anzuordnen, dass wir sammt andern Mit-unterthanen die längst erwünschte Gelegenheit überkommen, viele unerhörte und in Himmel schreiende und unerlaubte Thaten des oft bemelten Grafen Nyáry zu entdecken und alsdann von seinen Bedrückungen befreit werden, die wir im übrigen etc.

Euer kaysl. königl. Apost. Mayst.

allerunterthänigste

N. N.

die jüdische Gemeinde in Szobotiszt.

Bizonyára a gróf ellen mindenünnen felhangzó panaszok készítették a kormányt arra, hogy még az évben, 1769 augusztus 4-én ment a kir. mandátum a helytartótanácsához azon meghagyással, hogy az ügyet alaposan megvizsgálják és az igazságnak megfelelő jelentést terjeszszenek fel.

A vizsgálat csak a rákövetkező év márczius 27-én lett Szobotisztion Nyitra megye három kiküldöttje által megtartva, kik előtt a gróf és 20 zsidó megjelent; ezek közül azonban 5 szegény zsidó, a gróf alattvalói kijelentették, hogy ők a folyamodványhoz hozzá nem járultak.

Már magából a beadott panaszban felsorolt vádakból is eléggé kirí a gróf erőszakos természete; a helyben megejtett vizsgálatból azonban még sokkal kirívóbb módon tűnik ki a főúr erőszakoskodó és zaklató karakterje.

A zsidó községgel kötött szerződése ellenére elvette a községtől a nekik szerződésileg bérbeadott szegényszállodát (»hospitale« = הקדש), helyette rosszabbat adott és ezenfelül még nagyobb bérösszeget követelt tőlük. Az קדש- zsinórt, melyet a szerződés értelmében joggal a gróf kastélyához kötöttek, többször elvágta.

Egy, a zsidó ritus ellen vétő községi tagot, kit a rabbi átok (הים) alá helyezett, — valószínűleg csak kis chérem volt — a gróf erőszakoskodása miatt kénytelenek voltak a chérem alól feloldani.

A gróf t. i. darabontját a zsidó templomba küldte azon parancscsal, hogy abból addig ne távozzék, míg az elítéltet, ki az ő zsidaja volt, fel nem mentik.

A hitközség által megválasztott kántort a gróf letette és helyébe egy másikat, kikeresztelés előtt álló zsidót ültetett e tisztségbe.

Egy Lazarus nevű zsidót a gróf egyszer kastélya ablakához hívott, mire a gróf kamarása, darabontja, kocsisa és még más alkalmazottjai a szegény zsidót kövekkel töltött hólabdákkal úgy megdobálták és végül oly irgalmatlanul ide-odahurczolták, hogy hat nappal rá meghalt. A nemes gróf pedig nagy gaudiummal nézte és valószínűleg rendezte is ezen embertelen jelenetet. Különb-
ben is ritkán mehetett el zsidó ember a gróf kastélya mellett, — sőt még akkor sem, ha halottat vittek temetőbe — anélkül, hogy hasonló bánásmódban ne részesültek volna a gróf családja részéről.

Az izgalom, melyet ezen ügy és annak megvizsgálása előidé-
zett, jóformán még tetőfokán állott, midőn a szobotiszi zsidó
községben egy új vizsály és ebből kifolyólag egy új, megint az
egész hivatalos apparátust megmozgató per keletkezett, de ezt
is a mefisztói gróf felforgató szelleme idézte fel.

1771 elején, midőn az ellene megindított per még folyamat-
ban volt, elküldte Jakab Lebl nevű zsidáját Gulis titkárával
Bécsbe egy felségfolyamodvánnyal, melyben négy községi tag,
köztük Jakab Lebl is, a község előljárósága, nevezetesen Simon
Manschl és Jakab Benjamin ellen azt a vádat emelte, hogy több
éven át a türelmi és megyei adóból csak egy részt szolgáltatnak
be a hatóságnak, a többit pedig el nem számolták.¹⁾ Vádolták
továbbá avval is, hogy az adókat önkényesen vetik ki a tagokra,
a szegényeket elnyomják, egy zsidót úgy megverettek, hogy bele-
halt stb.

Nyilvánvaló, hogy ezen új hajszát szintén a gróf inszczenálta,
mert hiszen a vádlottak és társai voltak azok, kik a gróf erő-
szakoskodása ellen Bécsben panaszt emeltek.

Természetes, hogy ezen ügy megvizsgálására is kellett az
udvari kanczellária, illetőleg a helytartótanácsból jövő parancs
folytán egy megyei bizottságot kiküldeni, mely 1772 január 9-én

¹⁾ Orsz. Levéltár. Judaeor. Lad B. fasc. 14. Nro 17.

a Szobotiszt és Szenicz közt fekvő Szotinán beható és pártatlan vizsgálatot tartott, mely, miután a panaszt tevő zsidók közül hárman visszaléptek, és csak Jakab Lebl ragaszkodott hozzá, kiderítette, hogy a vádak mind alaptalanok, hogy a beszédett adókat mind beszolgáltatták és csak 96 forinttal vannak hátralékban, melyet azonban szintén községi ügyekre adtak ki. Különben felmutatták erre vonatkozólag a megyei bizottság előtt az időközben egy rabbikból álló békebírótság előtt kötött kiegyezést, melyet itt hű másolatban közlünk :

בע"ה.

למשפטים עמדו היום אלופי קהל דסה ח"ה הקצין ה שמעון ברי"ה ויהקצין
 יואל לייפניק ריה ורי שמחה לייפניק עם צד שכנגד הקהל היה כמ' אהרן וואלף
 וכמ' ליב ברי"ד וכמ' חיים שטאמפי¹⁾ ויעקב ב"ש ונפע גלאוד והאריך בטענותיהם
 זה מל זה ואח"כ התפשרו א"ע שאין צריכים להראות להם החשבון רק שצד שכנגד
 הקהל פטורים מלשלם כלום על מה שחייבו קהל חובת ישינים עד שנה חדשה
 שלהם העבר שנת 1770 הן מעות מלכה ירי"ה והן מה שני"ח להמנוח הרב ז"ל וכן
 מעות פורציאן... וכן מה שני"ח פה למשועבדים עד חג הסוכת העבר חוץ ממה
 שג"ח על מעות בה"כ דסה מחויבים הכל לשלם, ומה שנתנו אנשים הג"ל לאלופי
 קהל קודם חג המצות העבר יהי מי שיהי אזי יהי שני שלישים מהסך עבור חובת
 ישינים הג"ל, שלישי שנתנו ימנה מכ"א מהערכה שיערם כשנה הזאת, ולכ"מ
 ליב יחשב על שנה זאת שכר זהב וחצי ובזו מפורש הסכסוך שהיו לאלופי קהל
 יצו על מעות צדקה עם כ"מ ליב ברי"ד יצו על מעות צדקה בנבאות שלו
 ובעשיית ערכה חדשה פה, יעריך על הגהו אנשים הג"ל סך מה שחייבים לשלם
 משנה חדשה הג"ל ולהבא ולא מחובת ישינים כנ"ל, ושלשה זה הג"ל התחייבו
 א"ע בכמ"ה לפצות את האנשים הג"ל מחובת ישינים משארי אנשי קהילה שיהיו
 פטורים מהגל ואין רשות לאלופי קהל יצו לתבוע מאנשים הג"ל לנבות מסים
 עד שיעריך ערכה חדשה פה לכל בני קהילה ובדברי רבות ע"ד החזן וש"ב
 דסה שלא נתקבל כנהוג נעשה פשר דבר שהשטר שלו יהי בתוקפתו כמקדם
 עד ההי"מ רחג הסוכת הסמוך הבע"ל תיקליא לפ"ק ובחה"מ הג"ל יתאספו כל
 בני קהילה דסה היינו כל פורעי מס מקטן ועד גדול ואם יסכימו כולם בהסכמה
 אחת דווקא שיתקבל משם ואילך אזי יתקבל, ומכלל הן נשמע לאו, וע"ד
 תקנה שתיקנה אלופי קהל הגל בדבר שביעי ופ"אה"ק נעשה פשר שיהי
 קיים עד קודם חג חשבועות הסמוך הבע"ל ומשם ואילך בטלו חתקנה ומשם
 יאילך אם יצו אלופי קהל לתקן התקנה זו או אתר איזה תקנה שיהי לתיקון
 הקהילה יהי מה שיהי צריכן אלופי קהל להתאסף יחד תשעה עשר אנשים
 נבד"ה שבסכום דסה וכפי שיעלה ברוב דיעות מחאנשים הג"ל כה יהי וכה יקום

¹⁾ Stomfa.

ומלבר הנ"ל פטורים ומסולקים המה זה מזה כמ"ל היינו עד שנה חדשה העבר ומי שיעבר על אחד מן הפונקצין הנל יקנס ששה אדומים שפעצ' לצדקה דפה וששה אדומים שפעצ' על שרי קומדאט נייטרי יר"ה וסכ" עד נ"ה צטיל מה שנ"ח מסים לאלוסי קהל יצו להיות שמנהג שקהל העביים מהתמניות לקהל החדש וכן נמסר מקהל העבר לשלישה ר"ה הנ"ל גם הם ימסרו לקהל החדש כמו שנמסר להם ומה שיהי יאוש יחשב ההיזק לכל בני הקהלה הנ"ל עולין לערך המישים זהוב' גם נעשה דאנשים המתנגדים הנ"ל גם מהויבים לשלם להובתו יאושים כי זה לא נכלל בפשר הנ"ל גם אנשים שהיו נסונים אחר משך זמן הלז ולא נתנו לחזן כלל מה שנ"ח מקדם מה שמניע לו עבור יולדת אשתו מהויב ליתן עכשיו בלי עיכוב כלל מרצוני הצדדים הנ"ל בכ"מ"ה ובכנ"ג א"ס (??) וכדין תורת פשורים נמורים לכל הלכותיו ודלא כאסמכתא ודל"א כש"ד רק כת'הז"ל רק כת"ב וח"ח ושד"א בפ"ט' לאשר ולקיים כל הנ"ל ובקנס הנל יהי נידון אותו העובר כעובר ומסרב ובביטול מודעי ומודעי דיפקא מנו מודעי ע"ע וכ"ז יהא לצד המקיים. נעשה הנל יום ה' ב דר"ה אייר תקלמר לפק פה סאבטיש לראי' באתי על ההתום.

הק' יוסף סטופאווי חפ"ק סעמניץ.

הק' יודא דרעזניץ הפק' האליטש והות' פה סאבטיש.

(Orsz. Levéltár, Lad B. Fasc. 14 No. 17.)

A másik nagy vád, mit a gróf pártja a hitközség előljárósága ellen a királynő előtt emelt, a vizsgálat eredménye folytán szintén csak jelentéktelen kicsiségre zsugorodott össze. A tényállás ez volt: Lebl Hersl sakter, ki állítólag a megbotoztatás következtében halt volna meg, 1769 szeptember havában a rabbi lakásában illetlenül viselkedett és onnan eltávozván, Jakab Benjamin bírót az utczán megtámadta és meglökte. E miatt Medveczky Ferencz szolgabíró által 10 páczaütésre lett elítélve. Február haváig semmi baja nem volt és csak ekkor betegedett meg, mire két héttel később természetes halállal halt meg.

A bizottság vizsgálata folyamán alaptalannak mutatkozott a többi csekélyebb vád is, de Jakab Lebl fővádló, ki mellesleg mondva czipész volt, vádjait mégsem ejtette el és új tanuk által történendő bebizonyítására halasztást kért. A per még sokáig kísértett a szegény zaklatott községben. Hogy mily eredménnyel, azt kiderítenem egyelőre még nem sikerült; ezen aktából az sem állapítható meg, hogy milyen elintézést nyert a községnek pere a gróf ellen.

A szobotishti község életéből csak azon szomorú sötét képet akartam itt feltüntetni, mely ezen régi hivatalos iratokból a kutató előtt feltárul. Ama korban, midőn őseink megélhetése és anyagi boldogulása a főurak jóvoltától függött, nem volt ugyan

ritka eset, hogy földes- és véduraik itt-ott egy kicsit belemarkoltak községi életükbe is, de míg a többiek ilyesvalamit csak okkalmóddal, arisztokrata ember létükre keztyüs kézzel tettek, addig ezen főúr, kinek családja csak ötven évvel azelőtt kapta meg a grófi rangot, de azon idő szerint »már megfogyatkozott hajdani hírében és gazdagságában«, durva lélekkel, kiméletlenül bánt zsidáival. Egyéb szomorú szereplését uradalmának más helyen lakó zsidáival szemben talán más alkalommal mondhatjuk el.

Végül még ideiglatjuk a szobotishti község rabbijainak neveit a XVIII. századból:

1746. Isacus Markus. (Acta Judaeorum 2.) Első rabbi.

1752. Joseph Markus. (Acta Judaeorum 4.) Valószínűleg azonos az előbbivel.

1774. Joanes Moysis. (Conscriptio Judaeor. 1774.)

1786. Rabbi Leb, egy birtokomban levő magánlevél szerint.

1795. Lebl Friedmann. (Conscr. Judaeor. 1795.) Valószínűleg azonos az előbbivel.

1799. Rabbi Meier. (Chaszam Szofer I. 170., 171.)

Budapest.

MANDL BERNÁT.

EGY SÁBÁTEUS VÁNDORRABBI KITÉRÉSE MAGYARORSZÁGON.

Fenti cím alatt ismerteti a »Magyar Zsidó-Szemle« áprilisi számában (127—140 l.) keszthelyi kartársam, dr. Büchler Sándor úr, egy Ábrahám Lázár nevű zsidó talmudistának a kikeresztelkedését.

Ábrahám Lázár állítólag Prágából eredt zsidónak mutatta be magát 1763-ban, a nagyváradi kapuczinus atyák rendházában, hol kijelentette, hogy nem anyagi érdekből, hanem meggyőződésből kívánja magát a római kath. egyház kebelébe felvétetni.

Egy körözüvény folytán, melyet Mária Terézia királynő 1763 július 9-én adott ki Bécsben, és mely egy veszedelmes tervű kikeresztelkedett zsidóra vonatkozott, Ábrahám Lázár kitérése kis halasztást szenvedett.

De miután a helytartóság Ábrahám Lázár ellen terhelő gyanut és benne a körözött Neumann Frigyes Sándorral